

Альона Білоконь

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна*

НІМЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІЗМ ТА ЙОГО ПЕРІОДИЗАЦІЯ

Alona Bilokon

Petro Mohyla Black Sea National University, Ukraine

THE GERMAN NATIONAL SOCIALISM AND ITS PERIODIZATION

History of Germany before and during the Second World War is closely linked to national socialism, therefore, for a better understanding of the foreign policy course, it's expedient to consider the internal political processes of 1930-1945. The article deals with chronological stages during the period of national socialism, the author focuses on social history, the history of the so-called Nazi "national community" in Germany. The Nazi Party in its fight for power and its subsequent regime used the ideal of racial superiority to justify its acts in foreign and domestic policy. The German people were told that they were oppressed at home and humiliated abroad. In addition, there was a certain tendency among German people, which is due to the narrowness of its living space and the broadness of the German spirit, transplanted the right concepts of one realm to all life.

The article studies a periodization of Nazism, during the time when Germany moved from democracy to dictatorship and total war, the process of ideologization and social uplift.

Keywords: national socialism, Nazism, National Socialist German Workers' Party (NSDAP), World War II, Adolf Hitler, Third Reich, antisemitism, racism, Aryan race.

Історія довоєнної Німеччини тісно пов'язана з націонал-соціалізмом, тому, для кращого розуміння зовнішньополітичного курсу, доцільно висвітлити внутрішньополітичні процеси 1930-1945 років. У статті йдеться про п'ять хронологічних етапів протягом періоду націонал-соціалізму, автор робить акцент на соціальній історії, історії так званої нацистської «національної спільноти» Німеччини. Нацистська партія в боротьбі за владу та її подальший режим використовувала ідеал расової переваги, щоб виправдати свої дії у зовнішній і внутрішній політиці. У статті досліджується періодизація нацизму, протягом якого Німеччина пройшла шлях від демократії до диктатури та тотальної війни, процес ідеологізації та соціального підйому.

Націонал-соціалізм був у певному сенсі кульмінацією націоналістичного мислення в німецькій історії. Вважається, що нацизм здобув великих успіхів – принаймні на початку – особливо через те, що Гітлер обіцяв німцям знищити «неподобство Версаля» і відновити владу Німецької імперії в Європі і світі, що мала Німеччина в епоху Бісмарка. Нацистська расова ідеологія проголосила панування німецької раси над Європою.

Передісторія німецького націонал-соціалізму бере свій початок в 19 столітті, хоча перший трактат, присвячений проблемі націоналізму, був виданий наприкінці 18 століття. Звичайно, проблема національної усвідомленості має важливу роль, проте, агресивний компонент ідеї нації проти інших народів пом'якшується через тісний зв'язок з ліберальною ідеєю, що розповсюджувалася італійським політиком та філософом Джузеппе Мадзіні (італ. Giuseppe Mazzini), який тоді, в сорокових роках 19-го століття, виголосив знаменитий заклик до рівності всіх вільних народів; ним були проголошені ідеї створення мирного світового порядку, що закладені у роботі Вудро Вільсона і які до сьогодні є широко популярними.

У дев'ятнадцятому столітті національний рух завжди підтримувався буржуазними класами. Він все ще не мав розумно керованої вибухової сили масового руху, для середнього класу національними ідеями були емансипація та ідеологія, спрямована на рівність буржуазії з аристократичною елітою та боротьбу з бюрократичним режимом.

Конфлікти національних рухів у Європі з самого початку принесли дестабілізуючий елемент у відносини між державами. Тим не менше, система національних держав в Європі могла в принципі розвиватися, і тільки Османська імперія та Австро-Угорщина не вписувалися в цю картину.

Вперше з'явилася амбівалентність національної думки під час німецької революції 1848-1949 років. У той час німці хотіли нову конституцію Німецької імперії, яка повинна була виробити єдність і працювала б з метою завершення самовизначення німців в Європі в єдиній національній державі. Але проблеми були негайними: перша – це зіткнення німецьких та датських національних рухів в питанні про майбутнє Шлезвіга і Гольштейна. Жоден із двох національних рухів не йшов на поступки. До того ж, Польща представляла другу масивну проблему, зважаючи на роль польського національного руху в міжнародному ліберальному русі.

Трохи згодом відбулася трансформація національної думки за національною та расовою спрямованістю. Серед компонентів німецького націонал-соціалізму почали виокремлюватися 3 основних: по-перше, сильне спрямування на Велику Німеччину, по-друге, масове переосмислення ідеї нації не в етнокультурному, а в етнічно-расистському сенсі, і по-третє, антисемітизм як новий компонент національної думки. Звичайно, все це сталося ще до того, як націонал-соціалізм став політичною силою, яку можна було сприймати всерйоз у Німеччині.

Успіх Гітлера як агітатора в Мюнхені, а в більш широкому сенсі і нацистів, був в значній мірі завдяки тому факту, що це відбувалося в абсолютно диких, націоналістичних настроях дрібної буржуазії та інших соціальних груп, що привело до приросту цієї так чи інакше деструктивної тенденції до кризи 1932-1933 року. Потрібно відзначити, що націонал-соціалістична ідеологія мала в ядрі націю-державу, нові правителі керувалися ідеєю націонал-соціалістичної Великої Європи під керівництвом німецької еліти.

Умовно німецький націонал-соціалізм можна розділити на 5 наступних етапів:

1. Кінець Веймарської республіки/«захоплення влади» НСДАП (1930-1933)

З 1930 року авторитарні кабінети президії правили в Німеччині з надзвичайним регулюванням, в цей період вже були зруйновані заснована в 1919 році Веймарська республіка та перша німецька демократія з її верховенством права. В політиці і суспільстві були ще великі застереження щодо «партійної республіки», до того ж, додалися масове безробіття і відсутність перспектив для великої групи населення. Прагнення до «нової національної величі» було поширене після закінчення «Ганьби Версаля».

В цьому контексті цікавими є передвибірчі афіші НСДАП (нім. NSDAP). Для прикладу, на першому плакаті великими літерами надпис «Німце! Дай відповідь системі! Вибирай: Гітлера!»¹. Другий плакат є не менш наочним: «Сільський народ – в злиднях. Хто допоможе? – Адольф Гітлер!»². Плакати об'єднують одна спільна риса – орієнтування на особистість Адольфа Гітлера.

30 січня 1933 рейхспрезидент Пауль фон Гінденбург (нім. Paul von Hindenburg), який отримав перемогу на виборах 1932 року, призначив Гітлера рейхсканцлером Німеччини. Кабінет міністрів мав у своєму складі переважно консервативних міністрів, які недооцінили Гітлера і вважали його перехідним явищем. Праві консервативні сили, «старі еліти» у військовій сфері, бізнесі та політиці, – там було досить точок перетину з ідеологією націонал-соціалізму, особливо, коли він прийшов до відмови від парламентської демократії, лібералізму і комунізму³. Важливим чинником виступав також і антисемітизм. У той же час, соціал-демократи та комуністи протистояли один одному. Як ми бачимо, усе це посприяло приходу до влади Адольфа Гітлера.

Але як так могло статися, що основи першої німецької демократії розпалися протягом трьох років і прийшла до влади права партія, яка ліквідувала останні залишки демократичної конституційної держави? Окрім вищеперахованих факторів, відмова від Ваймерської республіки відбулася достатньо легко через дискомфорт, що причиняла демократія частині

¹ Reichspräsidentenwahl (1932). Ein Archiv für deutsche Wahlplakate der Zeit von 1919 bis 1933. *Wahlplakate in der Weimarer Republik*. <<http://www.wahlplakate-archiv.de/wahlen/reichspraesidentenwahl-1932/>> (2018, вересень, 18).

² Там само.

³ Frei, N. (2005). *1945 und wir. Das Dritte Reich im Bewusstsein der Deutschen*. München: C.H. Beck Verlag, 85.

німецької еліти, а також завдяки байдужості до політичної свободи. Інакше неможливо було б пояснити, чому так багато німців стали прихильниками Гітлера та націонал-соціалізму протягом дуже короткого часу.

2. «Уніфікація» і встановлення диктатури (1933-1935)

Заходи по «уніфікації» і ліквідація демократії, а також підпал Рейхстагу 27 лютого 1933 року¹ – так Гітлер скористався можливістю, щоб звести рахунки зі своїми противниками. За цим слідували арешт партійних чиновників, заборона газет і концентрація поліцейських сил для бойових частин гітлерівців. Підпал Рейхстагу припинив дію конституції і 28 лютого встановив постійний надзвичайний стан. «Закон про надання надзвичайних повноважень» від 23 березня дозволив уряду приймати законодавчі рішення без участі Рейхстагу². Тільки соціал-демократи проголосували проти цього закону.

Країну охопила хвиля коливань. Для прикладу, у столиці землі Баварія Мюнхенська міська ратуша 9 березня 1933 року мала на своєму фасаді прапор НСДАП.

Відповідно до Закону про відновлення професійної державної служби від квітня 1933 року, більш ніж 30000 цивільних службовців були звільнені зі своїх посад, тільки серед вчителів середньої школи була звільнена третина³. Звичайно, серед них більшість становили євреї і політичні опоненти з СДПН (нім. Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD) і КПН (нім. Kommunistische Partei Deutschlands, KPD).

За цим слідував терор проти політичних супротивників: тортури, політичні вбивства, відкриття перших концентраційних таборів, арешт і затримання десятків тисяч тих, хто був незгодний. Знищення вільних профспілок, заборона СДПН і КПН в травні і червні 1933 року.

НСДАП вважається «першою німецькою народною партією», «catch-all party»: між кінцем січня і кінцем квітня 1933 року до партії вступило 1,6 млн німців. Діяла розгалужена система припартійних та молодіжних організацій. «Гітлерюгенд» (нім. Hitlerjugend, HJ) та «Союз німецьких дівчат» (нім. Bund Deutscher Mädel, BDM) були створені у 1920-х роках, а у 1930-х членство німецької молоді у них було обов'язкове, що було прописано на державному рівні⁴. Показовим було також те, що станом на літо 1935 року у молодіжні організації НСДАП увійшло від 3,5 до 4 мільйонів хлопчиків і дівчат у віці від 10 до 18 років. А вже у 1937-1938 роках – дві третини всієї «арійської» молоді стали членами цих організацій⁵. Крім того, діяла розгалужена мережа припартійних організацій, в тому числі «Німецький робітничий фронт» (нім. Deutsche Arbeitsfront, DAF), «Націонал-соціалістична народна благодійність» (нім. Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, NSV) та «Націонал-соціалістична жіноча організація» (нім. Nationalsozialistische Frauenschaft или NS-Frauenschaft)⁶.

Показником ефективності систематизованої націонал-соціалістичної освіти та ідеологізації став референдум щодо об'єднання державних посад президента (голови держави) і канцлера (голови уряду) 19 серпня 1934 року (нім. Volksabstimmung über die Vereinigung der Ämter des Reichspräsidenten und des Reichskanzlers)⁷, у якому лише 10% населення тогочасної Німеччини не взяло участі, 90% проголосувало «за»⁸. Адольф Гітлер отримав титул «Фюрер і Рейхсканцлер» (нім. Führer und Reichskanzler).

3. Консолідація диктатури та підготовка до агресивної війни (1936-1938/39)

Роки між 1935-1936 і початком війни в 1939 році не даремно часто називають «хорошими роками» Третього рейху. Їх можна охарактеризувати як роки позитивного економічного розвитку,

¹ Kershaw, I. (1988). *Der NS-Staat. Geschichtsinterpretationen und Kontroversen im Überblick*. Reinbek: Rowohlt Verlag, 124.

² Там само, 125.

³ Föllmer, M. (2016). *Ein Leben wie im Traum. Kultur im Dritten Reich*. München: C.H.Beck Verlag, 216.

⁴ Süß, D. (2017). *Ein Volk, ein Reich, ein Führer. Die deutsche Gesellschaft im Dritten Reich*. München: C.H. Beck Verlag, 38.

⁵ Там само.

⁶ Stöver, B. (1993). *Volksgemeinschaft im Dritten Reich. Die Konsensbereitschaft der Deutschen aus der Sicht sozialistischer Exilberichte*. Düsseldorf, 62.

⁷ Süß, D., Süß W. (2008). *Das „Dritte Reich“. Eine Einführung*. München: Pantheon, 154.

⁸ Wigbert, B., Bredemeyer, B., Fieberg, K. (2004). *Nationalsozialismus und Zweiter Weltkrieg. Beiträge, Materialien Dokumente*. Braunschweig, 72.

зниження рівня безробіття (що в значній мірі викликано завдяки переозброєнню), зростаючих можливостей споживачів; відбулася також зміна ставлення до життя, віра в можливості соціального розвитку.

Перш за все, відчуття зростаючої соціальної рівності – доти, доки народ відчував себе «національною спільнотою» (нім. Volksgemeinschaft). На Олімпійських іграх в Берліні в 1936 році нацистський режим показав себе світу як миролюбна, сучасна і космополітична нація¹. Під час ігор навмисно придушувались протидії єврейським заходам. Крім того, відбулося відновлення національної свідомості: між 1936 і 1939 відбулася окупація демілітаризованої Рейнської області, Саарський референдум, Аншлюс Австрії, Мюнхенська угода/повернення Судетської області, окупація іншої частини Чехословаччини. Тепер було остаточно зрозуміло, що нацистський режим веде агресивні плани розширення і не зацікавлений у взаємному порозумінні. Насправді, нацистський режим мав агресивні плани, готував війну через масове переозброєння та мілітаризацію суспільства. З «чотирирічним планом» Німецький Рейх, його економіка та військові повинні були готуватися до війни системно до 1940 року².

До ядра нацистської ідеології входив не тільки антисемітизм, а і перемога нового «середовища проживання» (нім. Lebensraum)³, що уособлює ідею нацистського «народного співтовариства», яке вже згадувалося. На додаток до євреїв також підпадали і інші «неарійські» групи населення (наприклад, синті та роми), а також політичні супротивники, «професійні злочинці», гомосексуалісти, Свідки Єгови, непристосовані, і, нарешті, всі розумово відсталі люди, які не могли сприяти розвитку Volksgemeinschaft або ставили під загрозу мету «здорового національного тіла»⁴.

Виходячи з масової адаптації німців до режиму та вкрай низького опору, виникає питання у чому ж успіх режиму, що тримався з одного боку на страху перед обличчям терору і примусу, а з іншого, – на соціальних пільгах? Чи була нацистська держава «прихильною диктатурою», або скоріше заснованою на примусі та терорі? Чому поступове виключення багатьох людей з «національної спільноти», особливо євреїв, було зроблено без опору і виконувалося за допомогою численних дрібних і великих функціонерів?

4. Військові зусилля та радикалізація політики проти «чужинців громади» (1939-1942 рр.)

Влітку 1940 року Гітлер був на піку своєї популярності, його експансіоністська політика мала високу підтримку: «блискавична перемога» (нім. Blitzsieg) над Польщею, окупація Бельгії, Голландії, Франції, Данії і Норвегії⁵.

Війна та експлуатація стали каталізаторами соціальної мобільності: війна ще більше прискорила вже значно зростаючу у попередні роки динаміку та соціальну мобільність німецького суспільства – відкрилися нові сфери діяльності та кар'єрні можливості⁶. Особисте збагачення на окупованих територіях стало повсякденним життям: кожному німецькому солдату було дозволено забирати додому те, що він міг перевезти сам. Населення на «домашньому фронті» теж виграло від цього.

Посилилися радикальні дії проти «чужинців громади» і психічно хворих. Дії проти «антисоціальних» і «нероб» почалися вже у 1937-1938 роках, проте, трохи згодом почалася і «ліквідація» хворих та інвалідів: одночасно з початком війни почала працювати програма так званої «евтаназії» в якості важливого етапу в процесі радикалізації расистського соціального напрямку і його практичної реалізації⁷. Систематичне вбивство розумово хворих та психічно хворих,

¹ Bajohr, F., Stupp, Ch. (2011). *Fremde Blicke auf das „Dritte Reich“. Berichte ausländischer Diplomaten über Herrschaft und Gesellschaft in Deutschland 1933-1945*. Göttingen: Wallstein Verlag, 427.

² Frei, N. (1989). *Der Führerstaat Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945*. München: dtv Verlag, 209.

³ Frei, N., Kling, H. (1990). *Der nationalsozialistische Krieg*. Frankfurt am Main: Campus-Verlag, 261.

⁴ Janka, F. (1977). *Die braune Gesellschaft. Ein Volk wird formatiert*. Stuttgart, 39.

⁵ Hilderbrand, K. (1973). *The Foreign Policy of the Third Reich*. Berkeley and Los Angeles: Un-ty of California Press, 96.

⁶ Müller, K.-J. (1987). *Armee und Drittes Reih, 1933-1939: Darstellung und Dokumentation*. Paderborn: Schöningh, 345.

⁷ Tönnies, F. (1991). *Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Darmstadt, 134.

в основному газом, до кінця війни нараховувало близько 150 тисяч жертв¹. Тимчасово було призупинене через протест церкви. До 1945 року понад 400 тисяч людей стали жертвами примусової стерилізації. За цим всім слідувало і систематичне вбивство євреїв Європи. З війною почалася і нова фаза нацистської антиєврейської політики, тільки в Польщі підпали під нацистський контроль майже 3,5 мільйони євреїв, що були закриті в гетто, зобов'язані до примусової праці і системного голодування².

Звичайно ж, перед історичною наукою постає багато питань. Як же міг статися такий «розрив цивілізації»? Чому, окрім короткої хвили протестів, не було бунту проти програми евтаназії? Чому було так багато залучених «звичайних людей» у вбивстві мільйонів (а не тільки євреїв)? Що німці на «домашньому фронті» знали про масові вбивства та як могла статися така деморалізація суспільства³?

Після війни багато німців наполягали на тому, що вони не знали про систематичні масові вбивства євреїв. Дослідження, проведені в останні роки, однак, показали наполегливіше, наскільки широко поширеною була новина про масові вбивства і на «внутрішньому фронті» і скільки було задіяно солдатів – не тільки СС, а й збройних сил – в переслідуванні, експлуатації та знищення євреїв. Більшість німців знала, що євреїв в Східній Європі очікувала жахлива доля, хоча багато хто з них не були докладно проінформовані про «остаточне рішення».

5. «Тотальна війна» (нім. *Totaler Krieg*) та падіння нацистського режиму (1943-1945)

Після рішучого повороту у війні, поразки 6-ї німецької армії під Сталінградом взимку 1942-1943, життя німців різко погіршилося. Масові повітряні удари по містах Німеччини з тисячами загиблих вирівняли соціальні відмінності. Люди стали менше вірити найсерйознішим гаслам режиму⁴; проте, було ще немало німців, які хотіли вірити в «тотальну війну» та «остаточну перемогу», проголошену Йозефом Геббельсом.

20 липня 1944 року відбувся невдалий замах на вбивство Гітлера⁵. Серед спільників і осіб, що в кінці взяли участь у «бунті совісті», був полковник вермахта Клаус Шенк фон Штауффенберг (нім. *Claus Schenk Graf von Stauffenberg*), ряд високих військових представників аристократії, а також люди з церковних кіл і СПД⁶. «Операція Валькірія» не вдалася, а відповідні сторони були засуджені та страчені Народним судом, їхні сім'ї взяті під варту, багато інших довірених осіб ув'язнено⁷.

Невдала спроба зміцнила позиції і згуртувала деяких послідовників Гітлера, і тільки в самі останні місяці війни, коли Гітлер майже повністю відійшов від громадськості і союзні війська підійшли до німецькі кордону, «міф Гітлера» втратив своє значення. Гітлер і лідери нацистського режиму розуміли, що в разі поразки німецького народу їх очікує страшна помста, в першу чергу, від «світового єврейства». На цей час припадає останній етап радикалізації: насильство тепер направлено проти власного народу, військові суди ввели тисячі смертних вироків щодо дезертирів і так звані «Wehrkraftzersetzer». У концтаборах були вбиті численні політичні противники, а перед наближенням Червоної Армії в'язні таборів на сході були направлені на захід на «марші смерті».

Але навіть у світлі майбутньої катастрофічної поразки не було повстання, навіть в останні тижні війни було всього кілька невеликих груп, які виступали проти фанатичного згуртування. До страху додавалася апатія: відставка, порожнеча і виснаження, але, безсумнівно, почуття моральної твердості залишалось до кінця.

¹ Knipping, F., Müller, K.-J. (1984). *Machtbewusstsein in Deutschland am Vorabend des Zweiten Weltkrieges*. Paderborn: Schöningh (Sammlung Schöningh zur Geschichte und Gegenwart), 211.

² Benz, W., Graml, H., Weiß, H. (1997). *Enzyklopädie des Nationalsozialismus*. München, 42.

³ Sachse, C., Siegel, T., Spode, H., Spohn, W. (1982). *Hausarbeit im Betrieb. Betriebliche Sozialarbeit unter dem Nationalsozialismus*. In: *Angst, Belohnung, Zucht und Ordnung. Herrschaftsmechanismen im Nationalsozialismus*. Opladen: Westdeutscher Verlag. – S. 261.

⁴ Müller, K.-J. (1980). *Armee, Politik und Gesellschaft in Deutschland, 1933-1945: Studien zum Verhältnis von Armee u. NS-System*. Paderborn: Schöningh, 78.

⁵ Hagemann, E. (1990). *Nachtrag zu Hitler: Drittes Reich – Weltanschauung und Endkampf im Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: R.G. Fischer, 109.

⁶ Wippermann, W. (1983). *Europäischer Faschismus im Vergleich (1922-1982)*. Frankfurt, 183.

⁷ Hagemann, E. (1990). *Nachtrag zu Hitler: Drittes Reich – Weltanschauung und Endkampf im Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: R.G. Fischer, 110.

Звичайно, періодизація німецького націонал-соціалізму є умовною. Проте, саме завдяки виокремленню історичних етапів, стає більш зрозумілою послідовність тих процесів та явищ, що відбувалися в Німеччині протягом 1930-1945 років.

На початку 1930-х років нацисти мали владу спочатку в німецьких землях та на вулиці, проте консерватори в уряді не могли протистояти їх динамізму, тим паче, вони чудово розуміли, що в них немає альтернативи: приєднатися або безповоротно втратити владу. Як ми бачимо, прихід до влади Адольфа Гітлера та його радикально налаштованої команди був стрімким і супроводжувався підтримкою серед німецького суспільства, хоча були і протистояння. Для прикладу, в Мюнхені активно діяла організація «Біла троянда» (нім. Weiße Rose), яка була найвідомішою групою опору Третьому Рейху. Ядром групи були брат і сестра Софі та Ганс Шолль (нім. Sophie und Hans Scholl), Крістоф Пробст (нім. Christoph Probst), Віллі Граф (нім. Willi Graf), Олександр Шморелль (нім. Alexander Schmorell) та професор Курт Хубер (нім. Kurt Huber).

Між 1942 і 1943 роками група розповсюдила шість листівок, в яких вони закликали до опору нацистському режиму. За їх мужність і рішучість захищати себе від нацистської диктатури вони заплатили шістьма своїми життями.

References:

1. Bajohr, F., Stupp, Ch. (2011). *Fremde Blike auf das „Dritte Reich“. Berichte auslenderischer Diplomaten uber Herrschaft und Gesellschaft in Doytshland 1933-1945*. [Strange glances at the „Third Reich“. Reports of Foreign Diplomats on Domination and Society in Germany 1933-1945]. Gottingen: Wallstein Verlag. [in German].
2. Benz, W., Graml, H., Weiß, H. (1997). *Enzyklopedi des Nationalsozialismus*. [Encyclopaedia of National Socialism]. Munich. [in German].
3. Föllmer, M. (2016). *Ein Leben wi im Traum. Kultur im Dritten Reich* [A life as in a dream. Culture in the Third Reich]. Munich: C.H.Beck Verlag. [in German].
4. Frei, N. (1989). *Der Furerstaat: Nationalsozialistische Herrschaft 1933 bis 1945* [The Führer State: Reign of National Socialism 1933-1945]. Munich: dtv Verlag. [in German].
5. Frei, N., Kling, H. (1990). *Der nationalsozialistische Krig*. [The National Socialist War]. Frankfurt am Main: Campus-Verlag. [in German].
6. Frei, N. (2005) *1945 und wir. Das Dritte Reich im Bewusstssain der Doytshen*. [1945 and we. The Third Reich in the consciousness of the Germans]. Munich: C.H. Beck Verlag. [in German].
7. Hagemann, E. (1990). *Nahtrag zu Hitler: Drittes Reich – Weltanschauung und Endkampf im Nationalsozialismus*. [Addendum to Hitler: Third Reich – Ideology (World view) and Final Battle in National Socialism]. Frankfurt am Main: R.G. Fischer. [in German].
8. Hilderbrand, K. (1973). *The Foreign Policy of the Third Reich*. Berkeley and Los Angeles: Un-ty of California Press. [in English].
9. Janka, F. (1977). *Die braune Gesellschaft. Ein Volk wird formatirt*. [The brown society. People will be formatted]. Stuttgart. [in German].
10. Kershaw, I. (1988). *Der NS-Staat. Geshihsinterpretationen und Kontroversen im Ueberblik*. [The Nazi State. An overview of historical interpretations and controversies]. Reinbek: Rowohlt Verlag. [in German].
11. Knipping, F., Muller, K.-J. (1984). *Mahtbewusstssain in Doytshland am Vorabend des Zwaiten Weltkriegs*. [Power consciousness in Germany on the eve of the Second World War]. Paderborn: Schoningh (Sammlung Schoningh zur Geschichte und Gegenwart). [in German].
12. Müller, K.-J. (1987). *Armee und Drittes Reich, 1933-1939: Darstellung und Dokumentation* [Army and Third Reich, 1933-1939: Representation and Documentatio]. Paderborn: Schoningh. [in German].
13. Muller, K.-J. (1980). *Armee, Politik und Gesellschaft in Doytshland, 1933-1945: Studien zum Verheltnis von Armee u. NS.-System* [Army, Politic and Society in Germany, 1933-1945: Studies on the Relationship of Army and NS-system]. Paderborn: Schoningh. [in German].
14. Sachse, C., Siegel, T., Spode, H., Spohn, W. (1982). *Hausarbait im Betrib. Betribliche Sozialarbait unter dem Nationalsozialismus. In: Angst, Belonung, Zuht und Ordnung. Herrshafismehanismen im Nationalsozialismus* [Housework in the company. Corporate Social Work under National Socialism. In: fear, reward, discipline and order. Mechanisms of Power in National Socialism]. Opladen: Westdeutscher Verlag. [in German].
15. Stover, B. (1993). *Volksgemainschaft im Dritten Reich. Die Konsensbereitschaft der Doytshen aus der Siht sozialistischer Exilberichte* [National Community in the Third Reich. Consensus readiness of the Germans from the point of view of socialist exile reports]. Dusseldorf [in German].
16. Suß, D. (2017). *Ein Volk, ein Reich, ein Fuhrer. Die doytshie Gesellschaft im Dritten Reich* [One people, One Nation, One Leader. The German society in the Third Reich]. Munich: C.H. Beck Verlag. [in German].

17. Suß, D., Suß W. (2008). *Das „Dritte Reich“. Eine Einführung* [The „Third Reich“. An introduction]. Munich: Pantheon. [in German].
18. Tonnies, F. (1991). *Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der reinen Soziologie* [Community and Society. Basic concepts of pure sociology]. Darmstadt. [in German].
19. Wigbert B., Bredemeyer B., Fieberg K. (2004). *Nationalsozialismus und Zweiter Weltkrieg. Beiträge, Materialien, Dokumente* [National Socialism and World War II. Contributions, materials, documents]. Braunschweig. [in German].
20. Wippermann W. (1983). *Europäischer Faschismus im Vergleich (1922-1982)* [European fascism in comparison (1922-1982)]. Frankfurt. [in German].
21. Reichspräsidentenwahl (1932). Ein Archiv für deutsche Wahlplakate der Zeit von 1919 bis 1933. *Wahlplakate in der Weimarer Republik*. <<http://www.wahlplakate-archiv.de/wahlen/reichspraesidentenwahl-1932/>> [in German]. (2018, September, 18).